

Отримано: 6 березня 2018 р.

Прорецензовано: 13 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 15 березня 2018 р.

e-mail: marjana_jaremko@yahoo.de

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/2-255-258

Яремко М. В. Засоби стилістичного синтаксису в романі Р. Вальзера «Родина Таннер». Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2, березень. С. 255–258.

УДК 811.112.2'367.335'38

Яремко Мар'яна Володимирівна,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ЗАСОБИ СТИЛІСТИЧНОГО СИНТАКСИСУ В РОМАНІ Р. ВАЛЬЗЕРА «РОДИНА ТАННЕР»

У статті досліджено особливості синтаксичної організації роману Р. Вальзера «Родина Таннер». Розглянуто функціонування внутрішніх монологів та невласне-прямого мовлення у нарративній структурі тексту. Визначено багатослів'я як стилістичну якість мови роману. Встановлено розширення та ускладнення синтаксичної структури тексту за допомогою перелічень, повторів, паралелізмів та періодів.

Ключові слова: внутрішній монолог, невласне-пряме мовлення, розповідний принцип “поетичної балаканини”, стилістичний синтаксис, період.

Яремко Марьяна Владимировна,

Львовский национальный университет имени Ивана Франко., г. Львов

СРЕДСТВА СТИЛИСТИЧЕСКОГО СИНТАКСИСА В РОМАНЕ Р. ВАЛЬЗЕРА «СЕМЕЙСТВО ТАННЕР».

В статье исследованы особенности синтаксической организации романа Р. Вальзера «Семейство Таннер». Рассмотрено функционирование внутренних монологов и несобственно-прямой речи в нарративной структуре текста. Определено многословие как стилистическое качество языка романа. Установлено расширение и усложнение синтаксической структуры текста с помощью перечислений, повторов, параллелизмов и периодов.

Ключевые слова: внутренний монолог, несобственно-прямая речь, повествовательный принцип “поэтической болтовни”, стилистический синтаксис, период.

Mariana Yaremko,

Lviv National Ivan Franko University, Lviv

THE MEANS OF STYLISTIC SYNTAX IN R. WALSER'S NOVEL THE TANNERS

The article analyzes peculiarities of the syntactic organization of R. Walser's novel *The Tanners*. The functioning of internal monologues, free-indirect speech and transcendental elements that form the narrative structure of the text and determine its monologous character have been taken into consideration. It has been defined that the reproduction of a spontaneous flow of inner speech of the main character Simon, the controversial nature of his thoughts and insecurities in his own judgments lead to the fact that the dominant stylistic quality of the text language is diffusion. On the semantic level, the following stylistic figures such as repetition, enumeration, asyndeton, parallelism, antithesis, and inversion are dominant in the novel. It has been established that accumulation of synonymic vocabulary, contrastive analyses of antonyms, semantically related words or phrases by means of anaphoric repetition, asymmetric enumeration, and lexical-syntactic parallelism in the speech microstructure of the text leads to an expansion and complication of the syntactic structure of the novel. Multi-component speech has been studied as a stylistic peculiarity of the author's individual syntax. The structural and intonational peculiarity and semantic-syntactic relations between the protasis and conclusion of a periodic sentence have been analyzed. It has been defined that an individual creative manner of R. Walser is characterized by the implementation of a narrative principle of “poetic chatting” that arises as a result of an intense use of multilevel language units in textual fragments of the novel.

Key words: internal monologue, free-indirect speech, the narrative principle of “poetic chatting”, stylistic syntax, periodic sentence.

Аналіз засобів стилістичного синтаксису, вивченню якого присвячено праці М. Брандес, С. Єрмоленко, А. Загнітка, І. Кочан, Л. Мацько, Н. Сологуб, є одним із ключових аспектів дослідження індивідуально-авторських особливостей художнього тексту. З огляду на те, що структура, семантика і прагматика художнього тексту репрезентують індивідуальний стиль автора, дослідження стилістичного синтаксису потребує не лише виявлення його засобів, але й з'ясування принципів їхнього підбору, текстової організації та смислового наповнення [1, с. 213].

Мета цієї статті – визначити індивідуально-стилістичні особливості синтаксису, які формують творчу манеру Роберта Вальзера (Robert Walser, 1878–1956). Матеріалом дослідження слугував текст роману «Родина Таннер» («Geschwister Tanner», 1907).

Сюжет «Родина Таннер» становлять діалоги, роздуми, спогади та мрії головного героя Сімона, який мандрує по світу у пошуках заробітку. Окрім того, у дію роману інтегровано листи, сни або фантазування головного героя і другорядних персонажів, що з'являються в тексті у формі внутрішнього монологу чи невласне-прямої мови та спричиняють виникнення “невеликих романів у романі”, внаслідок чого мовлення набуває монологічної форми [10, S. 58].

Наприклад, робота Сімона в банку викликає в нього розмірковування, пов'язані із одноманітною діяльністю його працівників:

“Simon versuchte oft, sich in Gedanken an die Stelle des Direktors zu setzen. Aber im allgemeinen verschwand ihm dieses Bild, und wenn er darüber nachdachte, verschwand ihm überhaupt jeder Begriff: «*Etwas Stolz und Erhabenes* ist dabei, aber auch *etwas Unbegreifliches und beinahe Unmenschliches*. Warum gehen nur alle diese Leute, Schreiber und Rechner, ja sogar die Mädchen im zartesten Alter, zu demselben Tor in dasselbe Gebäude hinein, um zu kritzeln, Federn anzuprobieren, zu rechnen und

zu fuchteln, zu büffeln und nasenschneuzen, zu bleistiftspitzen und Papier in den Händen herumtragen. Tun sie das etwa gern, tun sie es notgedrungen, tun sie es mit dem Bewußtsein, etwas Vernünftiges und Fruchtbringendes zu verrichten? Sie kommen alle aus ganz verschiedenen Richtungen, ja einige fahren sogar mit der Eisenbahn aus entfernten Gegenden daher, sie spitzen die Ohren, ob es noch Zeit ist, vor Antritt einen privaten Gang zu unternehmen, sie sind so geduldig dabei wie eine Herde von Lämmern, verstreuen sich, wenn es Abend wird, wieder in ihre speziellen Richtungen, und morgen, um dieselbe Zeit, finden sie sich alle wiederein. Sie sehen sich, erkennen sich am Gang, an der Stimme, an der Manier, eine Türe zu öffnen, aber sie haben wenig miteinander zu tun. Sie gleichen sich alle und sind doch alle fremd und wenn einer unter ihnen stirbt oder eine Unterschlagung macht, so verwundern sie sich einen Vormittag lang darüber, und dann geht es weiter. [...]» [13, S. 36–37].

Цей внутрішній монолог демонструє використання низки лексико-синтаксичних засобів, які впливають на актуалізацію його смислу. Презирливе ставлення Сімона до праці в банку набуває свого вираження на основі контрасту, який твориться за допомогою побудованих на паралельних синтаксичних конструкціях антитез: *“etwas Stolz und Erhabenes”* – *“etwas Unbegreifliches und beinahe Unmenschliches”*; *“zurechnen und zufuchteln, zubüffeln und nasenschneuzen, zubleistiftspitzen und Papier in den Händen herumtragen”*. Зіставляються також і відносини між колегами. Попри схожість та однотипність виконуваної роботи працівники банку не мають нічого спільного і не підтримують дружніх відносин одне з одним. На фоні антитез таке протиставлення набуває виразності: *“Sie sehen sich, erkennen sich..., aber sie haben wenig miteinander zu tun”* чи: *“Sie gleichen sich alle und sind doch alle fremd...”*. Навіть такі події, як смерть одного із працівників чи привласнення кимось у банку чужих грошей, викликають лише невелике здивування і не можуть завадити звичному перебігу робочого дня. Відчуття ретардації сюжету посилюється також із використанням повторів у внутрішньому монологі Сімона, які дозволяють затримати увагу на зображуваному. Стилійно оформлені за допомогою анафоричного повтору – *“Tun sie...”* – риторичні питання увиразнюють нерозуміння Сімоном того, що змушує людей працювати і виконувати кожного разу рутинну роботу, а також демонструють його небажання знайти постійне місце праці. Емоційність внутрішнього мовлення передається кумуляцією однорідних членів речень: *“Leute, Schreiber und Rechner, ja sogar die Mädchen im zartesten Alter”*; *“sehen sich, erkennen sich”*; *“am Gang, an der Stimme, an der Manier”*. Асиндетичний зв'язок цих перелічень передає згущеність думок та творить певний темп і мелодіку для передачі внутрішнього мовлення. У четвертому реченні наведеного монологу спостерігається повторення синтаксичної структури, яке реалізується анафоричним паралелізмом: *“Sie kommen..., sie spitzen..., sie sind so geduldig..., und morgen ... findensich alle wiederein”*, а також сукупність безсполучникового, сурядного та підрядного видів зв'язку, що робить це речення складною синтаксичною конструкцією.

Відтворення спонтанного перебігу внутрішнього мовлення Сімона, суперчливого характеру його думок та невпевненості у власних судженнях передається в наведеному внутрішньому монологі за допомогою нагнітання лексико-синтаксичних засобів, які поступово перетворюють роздуми героя в балаканину.

Характерним для роману «Родина Таннер» є персональний тип розповіді із використанням невластиво-прямого мовлення [11, S. 90–93]. У порівнянні із прямою та непрямою мовою, невластиво-пряме мовлення займає проміжне місце, оскільки в ньому поєднуються “лексичні і синтаксичні риси чужого висловлювання” та голос наратора із використанням претеритуму й веденням розповіді від 3-ї особи однини [3, с. 501]. Внаслідок злиття голосів персонажа та розповідача виникає “двоплановість висловлювання” [3, с. 501]:

“Simon kam es ganz wunderbar vor, in dieser stillen Küche, mitten in einer großen Stadt, zu handwerken. Wer hätte das je gedacht. Nein, der Mensch kam doch nie dazu, sich eine Zukunft zu malen. Er (1), der früher frei über die Bergweiden streifte, wie ein Jäger unter dem offenen Himmel schlief und die Luft zu eng fand (2), wenn er Ausblicke genoß (3), die die vor ihm liegende Erde auseinanderbreiteten und dehnten (4), der die Sonne heißer, den Wind stürmischer, die Nacht dunkler und die Kälte grimmiger wünschte (5), wenn er draußen, zu jeder Jahreszeit und bei jeder Witterung, suchend, händereibend und atempustend herum lief (6), er steckte jetzt in einer kleinen Küche und trocknete einen tropfenden Teller warm ab (1). Er war froh” [13, S. 201].

У наведеному прикладі відображено реалізацію невластиво-прямого мовлення, яке надає словесному висловлюванню двоголосі структури. Наріччя ведеться від третьої особи однини з використанням розповідного часу претеритуму та без вживання *verbadicendi* чи *verbastendi*. Відсутні також коментарі з боку розповідача, а зображуване постає перед читачем крізь призму свідомості Сімона. Поданий вище приклад складається із п'яти речень, аналіз яких дає можливість простежити відмінність між перспективою наратора та персонажа. Голос персонального наратора в першому реченні, з якого розпочинається дванадцятий розділ роману, зображає Сімона в незвичній для нього ситуації – за виконанням домашньої роботи в кухні. Роздуми Сімона розпочинаються з другого речення, в якому він сам собі дивується, що всупереч власній свободолобивій натурі з радістю виконує домашні обов'язки в домі своєї господині. На мовлення головного героя вказує емоційно забарвлена лексика, вживання підсилювальних часток *“je”*, *“doch”* та використання кон'юнктивної форми *“hätte ... gedacht”* для підкреслення здивування. Окрім того, завдяки використанню багатоконпонентної синтаксичної конструкції, як у четвертому реченні цитованого прикладу, вдається не лише стилізувати характерну для невластиво-прямого мовлення розмовну мову, але й передати “цілісно”, “об'ємно” та емоційно звичний хід думок і відтворити “синхронність” їхнього “граматичного вираження” [2, с. 314]. Лексично розгалужені синтаксичні структури складного речення характерні не лише для внутрішнього монологу, але й для невластиво-прямого мовлення, оскільки вони якнайкраще дозволяють репрезентувати згущення мислення і слугують головним засобом виразності мовлення.

Структурно-інтонаційна особливість четвертого речення наведеного прикладу дає змогу говорити про таке особливе синтаксичне утворення, як період. Лінійна структура цього періоду ускладнюється п'ятьма складнопідрядними реченнями, які призводять до порушення його початкової позиції. Опорним словом виступає займенник *“er”*, що конкретизується за допомогою атрибутивних підрядних речень (2) і (5) з однорідною супідрядністю. Підрядне означальне речення (2) стає головним для підрядної частини часу (3), яка підпорядковує собі наступну означальну підрядну частину (4), утворюючи таким чином ступеневу підрядність. Підрядне означальне (5) стає ж головною частиною для подальшої підрядної частини часу (6), поєднуючись також ланцюговим зв'язком. Отже, однорідні підрядні означальні речення (2) і (5) та їхні однакові підрядні частини (3) і (6) побудовані на основі лексико-синтаксичного паралелізму з метою реалізації антитези, що протиставляє теперішню діяльність Сімона його звичному способу життя. Перша частина (“засновок”) цього періоду більша за

обсягом та будовою від другої частини: “*Erstecktejetzt...*”, яка становить “висновок” і виступає головним реченням, якому підпорядковуються однорідні підрядні означальні речення (2) і (5), що творять градацію та відділяються від висновку паузою [7, с. 148]. Характерно, що даний період розпочинається в засновку та висновку повторенням займенника “*er*”, який належить до головної частини, де і виражено центральну думку цілої синтаксичної конструкції. Таке переривання головної частини речення робить період “обрамленим” [7, с. 149]. Розширення структури підрядних частин (5) і (6) за допомогою перелічень надає засновку висхідної інтонації, вершина якого припадає на останній перелічувальний елемент “*atempustend*” та змінюється після вираженої комою паузи на висновок із характерною для нього низхідною інтонацією. Завдяки своїй багатослівній структурі період дозволяє в засновку не лише передати перебіг думок Сімона, але й відтворити на фоні семантично-інтонаційних частин синтаксичної конструкції бурхливість внутрішнього мовлення персонажа. Побудова ж періоду на паралелізмі із вираженням антитези та використання в ньому повторів і перелічень зумовлює відтворення в невластивій мові таких самих стилістичних властивостей та такої ж манери мовлення Сімона, як і у внутрішньому монолозі. В останньому двоскладному реченні цитованого прикладу: “*Erwarfroh*” на зміну яскраво вираженій в періоді перспективі персонажа знову приходить нейтральний тон розповідача.

Таким чином, переважання у романі монологічної форми над діалогічною, побудова мовленнєвого портрета головного героя Сімона на основі його балакучості, а також використання невластивого мовлення, в якому голос протагоніста домінує над перспективою наратора, призводять до багатослів'я як “стилістичної якості” мови тексту [2, с. 397].

У працях В. Беньяміна, С. Андрес та Й. Штреліса таке нагнітання у тексті різнорівневих мовних одиниць отримує назву розповідного принципу “поетичної балаканини” (“*die poetische Geschwätzigkeit*”), реалізація якої є характерною для індивідуально-творчої манери Вальзера [9, S. 327; 12, S. 105; 8, S. 8].

Розповідний принцип “поетичної балаканини” видозмінює структуру простого речення, розгортаючи та ускладнюючи його. Тяжіння нарації до ланцюгового нагромадження слів і словосполучень впливає на структуру синтаксичних конструкцій у тексті. Й. Штреліс говорить про паратактичність як одну із характерних особливостей композиційної побудови тексту Вальзера, оскільки епізоди, з яких складається роман, наведені теж у міру того, як вони спадають на думку, а не як цього вимагає сюжет [12, S. 75]. Під паратактичністю в цьому випадку розуміється не переважання на синтаксичному рівні складносурядних речень, а манера Р. Вальзера асоціативно накопичувати чи додавати одне до одного слова, словосполучення або цілі речення. На думку Й. Штреліса, автор надає великого значення синтаксичній побудові речення та його інтонаційній картині, а тому не зупиняється на використанні лише простих чи складних речень, а надає перевагу “довжелезним періодам лабіринтної форми” [12, S. 75].

Мовна реалізація балаканини зумовлює – найчастіше в межах одного складного синтаксичного цілого – чергування простих ускладнених речень із складними або багатоконпонентними конструкціями:

“*Der Direktor der Bank war ein alter, stiller Mann, der überhaupt nie gesehen wurde (1). In seinem Kopfe schienen die Fäden und Wurzeln des ganzen ungeheuren Geschäftsganges ineinandergeworfen zu liegen (2). Wie der Maler in Farben, der Musiker in Tönen, der Bildhauer in Stein, der Bäcker in Mehl, der Dichter in Worten, der Bauer in Strichen Landes, so schien dieser Mann in Geld zu denken (3). Ein guter Gedanke von ihm, zur guten Zeit ausgedacht, brachte in einer halben Stunde dem Geschäft eine Million (4). Vielleicht! (5) Vielleicht mehr, vielleicht weniger, vielleicht nichts, und gewiß, manchmal verlor dieser Mann ganz im stillen, und alle seine Untergebenen wußten nichts davon, gingen, wenn die Glocke zwölf schlug, zum Essen, kamen um zwei Uhr wieder, arbeiteten vier Stunden, gingen fort, schliefen, erwachten, standen zum Frühstück auf, gingen wieder, wie am gestrigen Tag, ins Gebäude, nahmen die Arbeit wieder auf und keiner wußte, denn keiner hatte Zeit, etwas von diesem Geheimnisvollen in Erfahrung zu bringen (6). Und der stille, alte, grämliche Mann dachte im Direktionszimmer (7). Für die Angelegenheiten seiner Angestellten hatte er nur ein mattes, halbes Lächeln. Er hatte etwas Dichterisches, Erhabenes, Entwerfendes und Gesetzgeberisches (8)*” [13, S. 35–36].

Змалювання образу директора банку передається вісьмома синтаксичними конструкціями, що об’єднуються послідовним семантичним зв’язком в одне синтаксичне ціле та надають мовленню нарації емоційної оцінки. На основі загальної структури цитованого прикладу простежується семантичне поглиблення портретного образу та поступове зростання експресивності синтаксичної організації мовлення. Так, на зміну двокомпонентному підрядному означальному (1) та простому реченню (2) з’являється період, засновок якого ускладнений переліченням порівнянь, на фоні яких підкреслюється контрастність висловленого у висновку припущення. За своєю структурою цей період є простим ускладненим реченням, граматична організація якого порушується конструкцією пролепси із “*so*”, що з’єднує дві семантично-інтонаційні частини періоду [2, с. 317]. Кульмінаційності цього зображення досягнуто в шостому реченні, де протиставляється діяльність директора та його підлеглих. Якщо керівник банку у сприятливий час може за півгодини заробити мільйон або, навпаки, втратити, то робочі будні його працівників виглядають монотонно, на що і вказують перелічені дієслова в цій складній синтаксичній конструкції (6). Про свої здобутки чи втрати директор нічого не повідомляє, тому вони і залишаються таємницею для інших. На емоційне підсилення висловлювання впливає повторення лексеми “*vielleicht*”, висловленої вигуком (5) та підхопленої на початку наступної конструкції (6). Тут у формі антиклімаксу та анафоричного повторення “*vielleicht*” відбувається послідовне спадання вираженої в четвертому висловлюванні думки і, зрештою, повідомляється, що невдачі також трапляються із директором. Доповнюють образ керівника банку такі конкретизуючі епітети, як “*alt*”, “*still*”, “*grämlich*”, з яких “*alt*” і “*still*” повторюються в зображенні персонажа двічі. Лексема “*still*” зустрічається втретє в словосполученні “*im stillen verlieren*”, значення якого свідчить про те, що про свої втрати головний банкір нікому не повідомляє. Портрет завершується переліченням субстантивованих прикметників і дієприкметників (“*et was Dichterisches, Erhabenes, Entwerfendes und Gesetzgeberisches*”), які довершують образ величного, поважного та розважливого керівника.

Висновки та перспективи дослідження. Переважання у наративній структурі роману «Родина Таннер» внутрішніх монологів головного героя Сімона, невластивого мовлення та позасюжетних елементів зумовлює монологічність та багатослівність мови тексту. Використання таких стилістичних фігур, як повтор, перелічення, асиндетон, паралелізм, антитеза, а також нагромадження на лексичному рівні слів або словосполучень із антонімічним, синонімічним чи спорідненим семантичним зв’язком, доповнюють синтаксичну структуру тексту однорідними та відокремленими членами речення і вод-

ночас ускладнюють її. На основі аналізу періодичної побудови синтаксичних конструкцій з'ясовано багатокomпонентність як характерну особливість індивідуально-авторського синтаксису.

Перспективу подальшого дослідження становить лінгвостилістичний аналіз ранньої прози Р. Вальзера з метою визначення індивідуально-стильової специфіки мовлення автора.

Література:

1. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста : словарь-тезаурус / Н. С. Болотнова. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 384 с.
2. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс : учебник / М. П. Брандес. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
3. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
4. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. – К. : Наук. думка, 1982. – 210 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посібник / І. М. Кочан. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
7. Читай і знай! : Довід.-практикум з граматики та стилістики сучас. укр. мови / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, О. Я. Лаврінець, К. С. Симонова, Л. Ф. Ціпцюра. – 2-ге вид. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 198 с.
8. Andres S. Robert Walsers arabeskes Schreiben / Susanne Andres. – Göttingen : Cuvillier, 1997. – 182 S.
9. Benjamin W. Robert Walser / Walter Benjamin // Gesammelte Schriften / W. Benjamin ; [hrsg. v. R. Tiedemann und H. Schweppenhäuser]. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1977. – Bd. 2. – S. 324–328.
10. Groddeck W. Robert Walser und das Fantasieren. Zur Niederschrift der “Geschwister Tanner” / Wolfram Groddeck // Robert Walser. Text+Kritik / [hrsg. v. H. L. Arnold]. – 4. Aufl. – München : Ed. Text+Kritik, 2004. – S. 55–68.
11. Martinez M. Einführung in die Erzähltheorie / Matias Martinez, Michael Scheffel. – München : Beck, 1999. – 198 S.
12. Strelis J. Die verschwiegene Dichtung : Reden, Schweigen, Verstummen im Werk Robert Walsers / Joachim Strelis. – Frankfurt a. M. [u.a.] : Lang, 1991. – 163 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

Walser R. Geschwister Tanner : [Roman] / Robert Walser. – Zürich [u. a.] : Suhrkamp, 1986. – 380 S. – (Sämtliche Werke in Einzelausgaben : 20 Bde. / Robert Walser ; [hrsg. v. J. Greven] ; Bd. 9).